

El conflicte al Kurdistan del Nord

**Del col·lapse de l'Imperi otomà
al confederalisme democràtic d'Abdullah Öcalan**

Nationalia

[=]

c i e m e n

Aquest informe ha estat elaborat pel diari *Nationalia*, editat pel Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN), entre els mesos d'octubre i desembre de 2022

Redacció: Miguel Fernández Ibáñez

Correcció i edició: Queralt Castillo Cerezuela i David Forniès Andreu

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de la Presidència**

Miguel Fernández Ibáñez (Madrid, 1985). Periodista i productor audiovisual. Entre 2012 i 2018 va viure a la península d'Anatòlia, a Ankara, cobrint la regió per al diari basc *Gara* i el centre d'anàlisi espanyol *Esglobal*. El 2018, després de diversos anys de viatges esporàdics per la península dels Balcans, es va instal·lar a la regió per aprofundir el seu coneixement sobre Kosovo i Macedònia del Nord. Ara resideix a Atenes. A banda de tenir dues llars periodístiques, *Gara* i *Esglobal*, col·labora amb *CTXT*, *La Marea*, *Público* i *El País-Planeta Futuro*.

Queralt Castillo Cerezuela (Barcelona, 1985). Periodista *freelance* especialista en informació i anàlisi internacional. Ara instal·lada a Atenes, des d'on cobreix Grècia i la regió balcànica per al *Diari Ara* i altres mitjans. Ha col·laborat amb mitjans com *La Marea*, *Público*, *El Salto*, *Gara*, *Conde Nast Traveler*, *5W* o *Initium Media* (Hong Kong), entre d'altres. Escriu sobre conflictes ètnics i reconciliació, canvi climàtic i migracions, moviments socials, literatura i viatges.

David Forniès Andreu (Barcelona, 1980). Periodista especialitzat en informació internacional en clau de diversitat cultural, lingüística i nacional. Coordina el diari digital *Nationalia*, ha col·laborat amb diversos mitjans de comunicació, com *Crític* o *El Temps*, i gestiona projectes d'Educació per a la Justícia Global al Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN).

Índex de continguts

0. Introducció

1. Davallada de l'Imperi otomà i les rebel·lions de Xeic Saïd a la República de Turquia

2. La guerra freda: auge i domini del PKK

3. La “Nova Turquia” d'Erdoğan i període d'obertura al Kurdistan

4. Consolidació de l'HDP

Annexos

I. Síntesi “islam i turquicitat” i la lluita kemalisme-islamisme

II. Geopolítica i actors kurds principals

III. Cronologia

0. Introducció

Coetani a la fundació de la República de Turquia, el 1923, el conflicte entre el poble kurd i l'Estat turc ja fa cent anys que dura. En aquest temps, en la recerca del reconeixement dels seus drets, el poble kurd ha variat la seva posició i ha passat de desitjar la independència a decantar-se per una autonomia democràtica. Per la seva part, Turquia, país legitimat per l'ordre mundial establert, manté gairebé inamovible la seva postura negacionista pel que fa a la diversitat ètnica que caracteritza Anatòlia: només l'actual president Recep Tayyip Erdoğan ha permès una època aperturista respecte a aquest tema. No obstant això, el 2015, amb finalitats electoralistes, va fer un gir nacionalista. Des de llavors, dirigeix una nova etapa de repressió que ha portat milers de polítics i activistes kurds a la presó. La persecució, a més, va més enllà de les fronteres turques: els ataca al nord de l'Iraq i de Síria. De nou, després d'un període d'esperança, la comunitat kurda torna a viure amb la por de veure amenaçats els seus avenços a l'Orient Mitjà.

El poble kurd suma entre 30 i 40 milions de persones sense estat reconegut i viu dividit entre Turquia, l'Iraq, l'Iran i Síria. Aquesta colonització, resultat dels acords posteriors a la Primera Guerra Mundial, ha provocat que l'assimilació dels quatre estats penetri en un mateix poble i el deformi; un poble marcat, a més, per les migracions del camp cap a la ciutat —iniciades a mitjan segle XX— i pels desplaçaments interns i transfronterers derivats de les guerres i les polítiques repressores dels estats garants.

A l'Iran, on van establir l'efímera República de Mahabad el 1946, els kurds viuen silenciats per una rígida dictadura islàmica des de 1979. A Síria, lliuren una guerra en la qual protegeixen els seus avenços autonòmics al nord del país, a Rojava, davant l'amenaça de Turquia i els grups gihadistes. A l'Iraq, on tenen els seus drets reconeguts en una autonomia des de l'any 2005, pateixen la inestabilitat regional, després de dècades de conflicte ininterromput. I a Turquia, on resideix la meitat del poble kurd, des de fa gairebé quaranta anys es viu una guerra asimètrica entre l'Estat turc i la guerrilla marxista del Partit dels Treballadors del Kurdistan (*Partiya Karkerên Kurdistan* o PKK), que ha deixat més de 45.000 morts. La lluita té en paral·lel una via política robusta i influent encapçalada pel Partit Democràtic dels Pobles (*Halkların Demokratik Partisi* o HDP), que eleva al Parlament les demandes kurdes, que coincideixen amb les dels grups represaliats, principalment les minories i les formacions de l'esquerra turca. La visió integradora de l'HDP, no sols

prokurda, és el que li ha permès convertir-se en la tercera força política de Turquia i en un actor clau de cara a les eleccions presidencials de 2023.

Aquesta lluita híbrida a Turquia, en la qual destaca la unitat kurda entorn dels preceptes d'Abdullah Öcalan, el líder del PKK, és l'última fase d'una disputa centenària en la qual, a causa de la repressió, el trauma intergeneracional del poble kurd s'ha transmès fins al present i serveix per continuar la lluita per drets essencials com l'educació efectiva en la llengua materna, entre d'altres.

1. Davallada de l'Imperi otomà i les rebel·lions de Xeix Saïd a la República de Turquia

La desfeta de l'Imperi otomà va començar durant el segle XIX. L'auge dels estats nació i els desitjos colonialistes de les potències europees i de l'Imperi rus van xocar amb un vast imperi que albergava diferents comunitats dividides sobre la base del credo: kurds, armenis, circassians, àrabs o grecs. Els sultans i els governs revolucionaris van intentar conformar una identitat turca pròpia que casés amb la modernitat de l'estat nació, però van fracassar, i durant els segles XIX i XX l'Imperi va perdre els territoris del nord d'Àfrica, dels Balcans i de l'Orient Mitjà.

El poble kurd, que entre 1830 i 1850 ja havia protagonitzat revoltes nacionalistes, no va poder articular un moviment independentista fort a la fi del segle XIX i principis del XX. El credo islàmic i la falta de suports internacionals van ser factors clau, però no concloents, en aquest procés fallit: els islamistes havien de protegir el califat, però, a diferència dels kurds, els àrabs sí que es van independitzar, secundats per les potències colonialistes. Pel que fa al Kurdistan contemporani, Hamit Bozarslan, director d'estudis de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHEES), afegeix com a condicionant la causa armènia: "Hi havia un fort moviment revolucionari i democràtic armeni, però no tenia sentiments separatistes, com sovint es diu, sinó autonòmics o de refundació de l'Imperi. Això va possibilitar el desenvolupament de llaços importants entre els kurds i els armenis, però també va produir tensions. De manera satisfactòria, l'Estat otomà va manipular i va instrumentalitzar aquestes diferències". Després de massacres nombroses, els kurds, integrants dels Regiments de Cavalleria Hamidiye —paramilitars kurds al servei de l'Imperi otomà— van acabar sent copartíips del genocidi armeni el 1915.

Després de dècades de conflictes sagnants, els militars revolucionaris turcs, encapçalats per Mustafa Kemal, *Atatürk*, van instaurar la República de Turquia el 1923, refrendada per la comunitat internacional en el Tractat de Lausana. Obviant la política de respecte i tolerància ètnica de l'Imperi otomà i recollint només la desconfiança cap a les minories del final de l'Imperi, Atatürk va començar una campanya d'assimilació que negava l'existència de qualsevol altra nació que no fos la turca. Va establir un sistema laic i, a més d'abolir el califat, va prohibir els ordes religiosos i va clausurar les madrasses. Aquestes últimes mesures, tot i que mai van arribar a implementar-se, com demostra l'ascens i descens del clergue Fethullah Gülen moltes dècades després, es van utilitzar per a

intimidar i estigmatitzar els poders fàctics de l'extint Imperi otomà, que van ajupir el cap i van esperar el seu moment per a passar comptes amb el kemalisme. “El nacionalisme és el nostre factor de cohesió. Davant la majoria turca, els altres elements no tenen cap influència. Hem de turquificar els habitants de la nostra terra a qualsevol preu, i aniquilarem els qui s’oposin als turcs o al turquisme”, va dir Ismet İnönü, el número dos del règim, en un discurs a l’Assemblea el 1925.

Sense les comunitats gregues i armènies, erradicades, i sense els àrabs, independitzats, els principals afectats per aquestes mesures van ser els kurds i les kurdes, la nova gran minoria d’Anatòlia, un poble diferent del turc. El poble kurd professa un islam més conservador. Aliats dels otomans, els kurds havien estat essencials en la massacre del poble armeni en plena Primera Guerra Mundial. També van fer costat als turcs encapçalats per Atatürk quan van lluitar contra les potències estrangeres en la Guerra d’Independència (*Türk Kurtuluş Savaşı*). Per tal servei, com a col·laboracionistes, esperaven ser recompensats amb alguna mena de descentralització. No només no va passar, sinó que, a més, la República va negar doblement la seva identitat: la kurda i la islàmica.

Les primeres rebel·lions kurdes van començar el 1925 i van estar liderades pels xeics, els líders religiosos. En destaca un: Xeic Saïd. En benefici del discurs de l’Estat turc, encara es discuteix la importància que tenia el component ètnic en aquestes revoltes: si els líders perseguïen reinstaurar el califat o, per contra, si volien proclamar la independència del Kurdistan. Martin van Bruinessen, un dels primers acadèmics a abordar aquestes rebel·lions, apunta a un aixecament que no era purament nacionalista: “L’objectiu principal de tots dos, Xeic Saïd i els líders [nacionalistes] d’Azadi, era establir un Kurdistan independent. La motivació de la base era mixta, però el factor religiós podria haver estat essencial”, sosté en el seu llibre de referència *Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*.

En estudis posteriors, altres acadèmics consideren la importància del component nacionalista de les rebel·lions. És el cas de Hamit Bozarslan, que apunta que fins i tot en el vessant religiós de la revolta estava inclòs el nacionalisme: “Existien les dues dinàmiques, però l’organització que encapçalava la revolta era definitivament kurda, sense cap demanda ni projecció religiosa. Fehmi-ye Bilal, home de confiança de Xeic Saïd, era ateu. Al mateix temps, hi ha una dimensió religiosa que és alhora religiosa i nacionalista. És religiosa perquè molts dels líders eren xeics de l’orde *naqhsbandi*, però al mateix temps és kurda: en els textos de Xeic Saïd queda clar que els turcs han traït l’islam i que no existeix cap raó per a mantenir-hi relació; que els kurds han de prendre dels turcs la bandera de

l'islam. Es tracta d'un procés de kurdificació de l'islam: encara que la religió hi fos present, la idea era kurdificar l'islam”.

Entre el 1925 i el 1938, al sud-est d'Anatòlia, van esclatar diferents rebel·lions d'abast regional que, similars a les de l'Ararat, tenien un marcat component identitari kurd. Davant d'aquestes rebel·lions, l'Exèrcit turc va imposar la seva superioritat militar, **va desenvolupar les seves forces aèries incipients** i va erradicar cada protesta que atemptava contra el centralisme de l'Estat o la integritat territorial. L'última massacre, l'any 1938, va tenir lloc a Dersim i va ser l'avantsala d'un període de silenci generacional: a Dersim, a l'Anatòlia central, més de 7.000 persones van ser assassinades en unes revoltes tribals dirigides per Seyîd Riza. En aquesta campanya, en la qual va morir el 10% de la població de la regió, va participar Sabiha Gökçen, la primera dona aviadora de combat turca (**podria ser en realitat armènia**), heroïna que actualment dona nom a un aeroport d'Istanbul i que va representar l'ascens de la dona kemalista en l'àmbit públic.

Aquestes rebel·lions van provocar el primer èxode kurd durant la República i van alterar les posicions geogràfiques dels actors. “El moviment kurd de Turquia es va convertir en un moviment en la diàspora. Va comportar un problema per a Síria, primer sota el mandat francès, i després a la Síria independent. Llavors, com succeeix ara, no es volia un cinturó kurd al nord de Síria, ja que suposava una amenaça. En el seu lloc es va crear un cinturó àrab: els kurds es van traslladar cap a ciutats com Damasc, Alep o Beirut, on van acabar reclamant els seus drets”, subratlla el periodista i escriptor Fehim Taştekin, autor del llibre *Rojava: Kürtlerin Zamani*. “Els kurds no eren majoria al nord de Síria. A Qamishli, Kobanê i bona part del nord de Síria van arribar primer els armenis i armènies que fugien del genocidi. Per què hi ha kurds sense passaport a Síria? Perquè van arribar de Turquia i l'Estat siríà no va registrar-ne la identitat, encara que també hi havia kurds que temien aparèixer en el cens i haver de fer el servei militar. Per això, no tenen cap nacionalitat”, afegeix.

Atatürk va morir el 1938, després de la massacre de Dersim. Acabat un període de transició, marcat per la Segona Guerra Mundial i les seves conseqüències, Turquia va celebrar les seves primeres eleccions democràtiques el 1950, guanyades pels conservadors d'Adnan Menderes, que va acabar sent executat pels militars per haver reptejat l'ordre burgès kemalista establert. El cop d'estat del 1960, en lloc de restringir les llibertats, va comportar un període d'obertura. Els acadèmics kemalistes van redactar una Constitució que preveia amplis drets d'associació i que afavoria la proliferació de partits polítics. Els kurds, llavors, van ressorgir. Primer ho van fer al costat de l'esquerra turca del

Partit dels Treballadors de Turquia (*Türkiye İşçi Partisi* o TIP), que va obtenir un bon resultat en les eleccions del 1965. Després, durant els anys setanta, van prendre el seu propi camí i es van radicalitzar.

2. La guerra freda: auge i domini del PKK

A Turquia, els anys seixanta i setanta van ser agitats, en paral·lel a un món que va viure la crisi dels míssils a Cuba i que estava condicionat per les esferes de domini de blocs de la guerra freda. Turquia, membre de l'OTAN des de 1952 i país fronterer amb l'URSS, va patir els efectes de les esbatussades entre l'esquerra radical i els moviments d'ultradreta patrocinats per Occident. L'Estat turc va recolzar en estructures paramilitars ultradretanes com els Llops Grisos, milícia del Partit del Moviment Nacionalista (*Milliyetçi Hareket Partisi* o MHP), avui aliat polític d'Erdoğan, fundat pel militar Alparslan Türkeş i, des de llavors, lligat a l'estat profund turc.

En aquest període, els kurds conservadors van fer costat als partits del liberal Süleyman Demirel. En l'àmbit de l'esquerra, van caminar al costat del TIP, malgrat les diferències que plantejava la doctrina kemalista, principalment pel que fa a la negació de qualsevol identitat que no fos la turca. “El TIP i altres moviments d'esquerra veien la qüestió kurda en termes de subdesenvolupament regional a causa de l'opressió i l'explotació. Ells reconeixien que el Govern participava de l'opressió regional, i que la burgesia turca havia explotat l'est com una mena de colònia, però, com les anteriors generacions kemalistes, identificaven els agàs i els xeics [líders tribals i religiosos] com els majors opressors i els principals obstacles per al progrés. Rebutjaven un nacionalisme kurd dirigit per estrats tribals i religiosos. El TIP, no obstant això, i de manera gradual, va començar a acceptar que la 'qüestió de l'Est' era també una causa nacional. Durant el congrés del 1970, el partit va adoptar una resolució en la qual es recollia la idea que 'l'Est' estava habitat per kurds”, relata Martin van Bruinessen a *İsmail Beşikçi: Turkish sociologist, critic of Kemalism, and kurdologist*. En aquest article, Van Bruinessen destaca la contribució d'İsmail Beşikçi, un dels primers turcs que es va atrevir a airejar les contradiccions de la doctrina kemalista i la realitat kurda i que, per aquest motiu, va acabar empresonat en diferents ocasions.

El 1971, després d'un nou cop d'estat, els militars van illegalitzar el TIP, i l'esquerra turca i la kurda van seguir camins diferents. En aquell moment, els colpistes van al·legar que havien de restaurar l'ordre públic, afeblit per la violència desencadenada per grups radicals. La violència armada per a la consecució d'objectius democràtics era part del pensament de l'època, com reflectien el grup armat TIKKO, lligat al Partit Comunista de Turquia/Marxista-Leninista (*Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist* o TKP/ML), encara

actiu i amb presència a Dersim; o figures com Deniz Gezmiş. Els membres radicals de l'esquerra eren perseguits, empresonats i, en alguns casos, executats. Els kurds patien el mateix destí: eren perseguits o assassinats. El 1974 la repressió es va suavitzar, i després d'una etapa de relaxació en la qual figures kurdes i turques van tornar de l'exili o van ser amnistiades de les seves condemnes, l'Estat va tornar a incrementar la repressió contra totes les organitzacions d'esquerra, les pacífiques i les violentes. Entre les kurdes es trobaven els Alliberadors Nacionals de Kurdistan (*Kürdistan Ulusal kurtuluşçuları* o KUK), lligats a la branca turca del PDK del revolucionari Mustafa Barzanî; Kawa; Rizgari; el Partit Socialista del Kurdistan (*Partiya Sosyalist a Kurdistan* o *Kürdistan Sosyalist Partisi'ni kurdu*), de Kemal Burkay; Tekoşin, i Stêrka. En una atmosfera extremadament violenta, el 1978, va néixer el PKK, l'únic grup kurd que sobreviuria al cop d'estat del 1980.

“Hi havia entre 20 i 25 organitzacions kurdes. La relació entre algunes d'elles no era bona amb el PKK. De fet, pràcticament va haver-hi una guerra civil entre els KUK i el PKK. Des del 1978 i fins al 1980 va haver-hi centenars, milers de persones assassinades, perquè s'intentava conquerir la mateixa base social”, recorda Hamit Borzarslan. “Però el PKK no va derrotar els KUK, sinó que el règim militar va vèncer l'esquerra turca i el moviment kurd, i el PKK va sobreviure”, afegeix.

Els generals, dirigits per Kenan Evren, van posar en marxa una repressió tan atroç contra l'esquerra, tant la turca com la kurda, que van acabar per erradicar-la d'Anatòlia. Els Estats Units, que es van dedicar a promocionar a tot el món els governs islamistes, que eren i són els més reconeguts anticomunistes, va donar el vistiplau a Evren, que va iniciar una transformació que, en l'àmbit polític, va continuar el líder liberal Turgut Özal.

Abans del cop d'estat, la majoria de líders dels moviments d'esquerra turca i kurda havia fugit d'Anatòlia cap a Europa o els països veïns. Abdullah Öcalan, líder del PKK, es va establir a Síria, on va rebre el suport de la dinastia Al-Assad fins al 1998. La carta blanca per a actuar li va permetre establir camps d'entrenament militar a diferents regions sirianes i al Líban, i afermar relacions amb grups de l'esquerra antiturca i anticolonialista, i per això els primers màrtirs del PKK van ser els que van lluitar contra l'exèrcit israelià l'any 1982. A més, com es veu actualment amb el suport popular majoritari que rep a Rojava, el PKK va poder propagar la ideologia marxista, en detriment de la influència conservadora dels clans kurdoiraquians dels Barzanî i els Talebanî.

Instal·lat a l'exili, el PKK va iniciar una campanya de captació a Anatòlia dirigida a la població rural desfavorida pel sistema tribal imperant. Öcalan va saber atreure aquesta pagesia, oprimida per la burgesia feudal kurda, sempre connivent amb l'Estat turc, i va

establir com a objectiu prioritari la independència del Kurdistan. A més, com destaca Bozarslan, va haver-hi un canvi discursiu, “de dimensió fanoniana [per Frantz Fanon]”, i el kurd va deixar de presentar-se com a víctima: “Amb el PKK va deixar de ser correcte presentar els kurds com a víctimes, ja que són [ells mateixos els] responsables de convertir-se en víctimes. L’ús de la violència no sols és utilitzada per a alliberar el Kurdistan o per a descolonitzar-lo, sinó per a eliminar la culpabilitat pròpia kurda i així poder crear un nou home kurd”.

Després d’anys de propaganda ideològica i agitació social, el PKK va dur a terme els seus primers atemptats a Turquia el 15 d’agost del 1984. Es van produir a Dih (Eruh, en turc, a la regió de Sêrt, o Siirt) i a Şemzînan (Şemdinli en turc, a Colemêrg, o Hakkâri). Des de llavors, més de 45.000 persones han mort, principalment per l’ús desmesurat de la violència per part de l’Estat turc.

Al principi, l’Estat turc veia el PKK com un grup d’estudiants descontents. Amb el pas dels anys, però, va entendre que no era així: el PKK es va convertir en un dels principals grups secessionistes del món, va disputar l’autoritat i l’hegemonia de la violència política a l’Estat turc i va establir estructures paral·leles efectives en l’administració de la justícia. Tenint en compte la superioritat militar turca, el PKK va optar per lliurar una guerra asimètrica en la qual cometia un atemptat i es replegava a zones rurals, sota el resguard d’una població connivent. Amb l’objectiu de limitar la mobilitat del PKK, Ankara va respondre amb la posada en marxa del sistema *korucu*, paramilitars kurds al servei de l’Estat a les zones rurals. Aquestes unitats solien estar integrades, generalment, per persones empobrides o pertanyents a clans aliats de l’Estat. A banda, les forces de seguretat turques van cremar milers de pobles al Kurdistan. Des de 1986 i fins al 2005, segons una recerca de la Universitat Hacettepe (*Hacettepe Üniversitesi*), entre 728.000 i 946.000 persones van ser obligades a desplaçar-se de les àrees rurals en aquelles regions afectades pel conflicte. Aquesta política de terra cremada va alterar les posicions dels actors, i va fer que els kurds i les kurdes, amb els seus traumes, migressin a ciutats del Kurdistan i de l’oest d’Anatòlia: a Istanbul, Esmirna o Mersin, on es van unir a altres familiars i van crear guetos polititzats.

“Hi ha una etapa, de 1984 a 1987, en la qual l’organització [marxista] era feble en l’àmbit militar, perquè l’Estat turc va respondre creant el sistema *korucu*, etcètera, però la situació quedava equilibrada, perquè el PKK va poder reforçar la seva legitimitat i el seu prestigi, igual que li va passar a l’Exèrcit d’Alliberament Nacional a Algèria en els anys seixanta”, compara Bozarslan.

El conflicte, però, es va radicalitzar i va aprofundir en les diferències polítiques. Això va forçar els kurds a establir formacions prokurdes que serien ilegalitzades constantment a partir del 1990, quan es va fundar el Partit Popular Laborista (*Halkin Emek Partisi* o HEP), la primera experiència política prokurda. El 1993 va morir el líder de Turquia Turgut Özal, membre de l'orde *naqshbandi* i educat a Occident en les polítiques neoliberals. Representava la branca islamista i liberal associada als industrials agraris que havien començat a destacar amb Adnan Menderes i, per a afavorir l'expansió regional de Turquia, semblava interessat a solucionar el conflicte kurd. La mort sobtada d'Özal va deixar Turquia sense un líder de referència i va donar pas a un període de coalicions inestables que van facilitar que elements radicals de l'estat profund prenguessin el control i militaritzessin més el conflicte al Kurdistan.

Aquesta fase es caracteritza per la consolidació del PKK com a pseudoestat al Kurdistan, amb la gestió de la violència i la recaptació d'impostos revolucionaris; també es va utilitzar la via política amb l'objectiu d'articular les demandes del poble kurd. A les ciutats kurdes va haver aixecaments populars, anomenats *serhildan*; i al Parlament turc, Leyla Zana es va atrevir a jurar en kurd la seva acta de diputada. Va ser condemnada a presó. El fet que aquesta mena d'accions es comencessin a repetir amb assiduitat va ser l'excusa perquè l'Estat turc ilegalitzés les formacions kurdes i empresonés polítics i activistes. El 1998, Turquia i Síria van signar els acords d'Adana, i Damasc es va comprometre a deixar de fer costat al PKK. Abdullah Öcalan va fugir de Síria, però el febrer del 1999, en un complot orquestrat per diverses agències d'intel·ligència, va ser lliurat a Kenya a les autoritats turques, que el van traslladar amb avió a Turquia. El van empresonar a la presó-illa d'İmralı. Paral·lelament, el PKK va haver de traslladar el seu centre d'operacions a Qandil, al nord de l'Iraq, un terreny escarpat entre les fronteres de l'Iraq, l'Iran i Turquia.

Dins de la presó, Abdullah Öcalan va redefinir els objectius de la milícia: la independència ja no seria necessària i bastaria un sistema descentralitzat definit com a "confederalisme democràtic". Aquest canvi de paradigma no s'allunyava de les teories radicals d'esquerra i era extrapolable a tota la regió. "Abdullah Öcalan va voler deixar a un costat el marxisme-leninisme clàssic, però sense traïr la tradició d'esquerres. La seva nova orientació anarcomarxista combinava anarquisme i marxisme, s'oposava a l'estat i funcionava de manera representativa contra l'autoritat. Això significa tornar a Bakunin, a Proudhon, al segle XIX, que mai havia estat completament actiu, però tampoc definitivament abandonat", reflexiona Bozarslan. Com es podia suposar, deixar de banda la

independència va provocar escissions, però ningú va poder qüestionar l'autoritat d'Öcalan, Apo, al Kurdistan. El seu lideratge va ser idealitzat, de carisma weberiana.

Al mateix temps que el conflicte kurd es normalitzava, Turquia presenciava l'auge imparable de la dreta lligada a l'islam polític del Partit del Benestar (*Refah Partisi* o RP), liderat per Necmettin Erbakan. Els islamistes van obtenir alcaldies importants a les eleccions municipals del 1994, inclosa Istanbul, en mans d'un il·lusionant Erdoğan. El 1995 els islamistes van vèncer en les eleccions generals. No obstant això, quan Erbakan començava a governar, el 1997, els militars van intervenir, van executar un cop d'estat postmodern i van obligar Erbakan a dimitir. Els militars van acusar l'RP de tenir una agenda islamista oculta i d'atemptar contra el secularisme de l'Estat. El partit va ser il·legalitzat. En van crear un altre, que també va ser prohibit. Finalment, els seus membres es van dispersar. La branca més liberal, encapçalada per Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül i Bülent Arınç, va fundar el Partit de la Justícia i el Desenvolupament (*Adalet ve Kalkınma Partisi* o AKP), l'organització que ha aconseguit redefinir el relat històric kemalista i que està al poder des de 2002.

3. La “Nova Turquia” d’Erdoğan i període d’obertura al Kurdistan

Durant els anys noranta, a Istanbul, Recep Tayyip Erdoğan va començar a despuntar en l'àmbit polític. Tenia un estil trempat i el seu discurs reflectia la insatisfacció general a causa de la dilatada crisi econòmica, política i social d'Anatòlia. Aviat es va convertir en una de les figures destacades del Refah i, després d'arribar a l'alcaldia d'Istanbul el 1994, va poder amplificar el seu altaveu i prendre avantatge respecte d'altres líders de l'islam polític turc. A les eleccions generals del 2002 es van presentar dues formacions amb el segell de l'islam polític turc (*Millî Görüş*). D'una banda, el Partit de la Felicitat (*Saadet Partisi* o SP), liderat per Necmettin Erbakan i de caràcter conservador. De l'altra, l'AKP, de tarannà més liberal i més moderat en qüestions religioses. En aquelles eleccions, cinc partits van quedar entre el 5% i el 10% de les votacions, per sota del llindar electoral per al repartiment d'escons, fet que va beneficiar l'AKP: només els islamistes i el Partit Republicà del Poble (*Cumhuriyet Halk Partisi* o CHP —kemalista—) van entrar al Parlament. L'AKP va obtenir la majoria parlamentària.

Aquell any, però, Erdoğan no va poder ser primer ministre perquè pesava sobre ell una condemna d'inhabilitació política. No obstant això, un any més tard va prendre el poder. Erdoğan va impulsar reformes liberals i va privatitzar actius importants de l'economia turca, fet que li va atorgar el beneplàcit de la comunitat internacional i va desencadenar negociacions esperançadores per a avançar en el procés d'adhesió a la Unió Europea (UE). L'AKP va saber guanyar-se el suport popular, i va invertir els diners de les privatitzacions en infraestructures, mentre feia picades d'ullet a les minories, que havien patit el kemalisme tant com els islamistes. El 2007, però, Erdoğan va haver d'afrontar l'últim obstacle del sistema kemalista: l'oposició secular va protestar quan l'AKP va proposar Abdullah Gül com a president. El motiu era que la seva dona duu el cap cobert amb vel, cosa inacceptable per als kemalistes, que van fer intervenir la justícia. L'AKP, desafiador, va reaccionar i va avançar les eleccions uns mesos. Va arrasar amb el 46% dels vots i va tenir uns resultats excel·lents al Kurdistan, fet que va provocar l'inici d'una etapa d'obertura.

Entre el 2008 i el 2015, i amb la intenció d'airejar les contradiccions del kemalisme —no se sap si per pragmatisme polític o per convicció pura—, l'AKP va permetre discutir tímidament temes espinosos com el genocidi armeni, que qüestiona la immaculada concepció de la República de Turquia, i enaltir figures otomanes i islàmiques en el marc de

la seva política “neotomana”. A més, es van relaxar les restriccions pel que fa a l’ús de llengües minoritzades com el kurd, l’arameu i l’armeni. Per exemple, es va permetre la creació de la televisió propagandista pública TRT Kurdî; la possibilitat de cursar kurd o una altra llengua minoritzada com a optativa a les escoles públiques, i fer campanya electoral o senyalitzar l’espai públic en un altre idioma que no fos el turc. Erdoğan, que reconeixia la identitat kurda, donava llibertat, i fins i tot l’exprimer ministre Ahmet Davutoğlu va assegurar que li agradaria aprendre kurd. En aquest clima, van proliferar diferents organitzacions kurdes, com Kurdî-der, que impartia classes de kurd o zazaki a les ciutats de l’oest d’Anatòlia.

Aquesta època també va estar marcada per la consolidació de les dones kurdes dins del PKK i en l’àmbit públic d’Anatòlia. Tenint en compte que la societat kurda era i és conservadora, l’avenç de les dones mostra la reculada del fonamentalisme religiós dins les comunitats kurdes. Si bé al principi les dones dins el PKK patien discriminació, a poc a poc han anat guanyant terreny i s’hi han alliberat. De fet, s’han convertit en un símbol d’alliberament global, com a contraposició a les estructures feudals. Avui, les dones són indispensables per a la democratització de l’Orient Mitjà: han encapçalat les protestes contra l’Estat turc, lluiten contra l’Estat Islàmic a Síria i a l’Iraq i, en política, colidieren partits i ajuntaments i trenquen barreres inimaginables. Un cas exemplar és el de Gültan Kışanak, dona de credo alevi, que el 2014 va erigir-se en coalcaldesa d’Amed (Diyarbakır, en turc), la capital del Kurdistan del Nord.

S’havia deixat enrere la guerra bruta dels anys noranta, però això no va significar la fi de les tensions: els enfrontaments van continuar a les zones rurals; també els atemptats del PKK a la zona oest d’Anatòlia. No obstant això, el 2008, a Oslo, es van iniciar unes converses secretes (es coneixerien més tard) amb el PKK que van donar pas a una fase de distensió coneguda com a “obertura kurda”. Es van dur a terme alguns alts el foc i es va aplanar el camí per al procés de diàleg que va tenir lloc entre el 2013 i el 2015. Va ser una fita: el Govern turc reconeixia el PKK com a interlocutor legítim del poble kurd.

No obstant això, a mesura que els kurds avançaven a Síria i es començaven a conèixer les diferències entre l’AKP i el clergue Fethullah Gülen, Erdoğan va fer un gir nacionalista i el procés d’entesa va començar a col·lapsar-se. Això va coincidir amb les protestes de Gezi, l’estiu del 2013, que ja van deixar entreveure aquest canvi de tendència en la manera d’actuar de l’AKP.

Des de llavors, Erdoğan es va dedicar a silenciar qualsevol veu discordant, inclòs el kemalisme. A més, la guerra a Síria va alterar les posicions establertes i va demostrar la

fragilitat dels processos de pau: l'auge de Rojava, l'autonomia kurda a Síria, va donar impuls al poble kurd i va elevar les seves demandes. En contrapartida, l'Estat turc va decantar-se per erradicar els seus avenços. Malgrat aquesta atmosfera, el febrer del 2015 es van signar els acords de Dolmabahçe, la fita més important en gairebé cent anys, ja que es recollien algunes iniciatives democràtiques —algunes ambigües— encaminades a reconèixer la pluralitat de Turquia. “Tot i que els kurds no han patit un genocidi, existeixen similituds amb el genocidi armeni. A l'estiu del 1914, el Comitè d'Unió i Progrés [el partit dels revolucionaris que van destronar el sultà, coneguts com a “Joves Turcs”] va participar en l'últim congrés de la Dashnaktsutyun, la principal organització revolucionària armènia. Els Joves Turcs van reconèixer el poble armeni i les injustícies que havia comès l'Imperi amb ells, però van demanar que els armenis es posessin al servei dels turcs, acceptessin la capitulació i es convertissin en mercenaris. Com es podia suposar, els armenis no ho van acceptar. El 2013-2014, el discurs d'Erdoğan era exactament el mateix: reconeixia els kurds i els errors del passat, però una vegada fet el reconeixement, havien de servir als interessos de la nació sunnita turca i convertir-se en els seus mercenaris. Quan els kurds a Síria van rebutjar aquesta ordre i l'HDP va prendre una posició opositora a Turquia, la repressió va quedar totalment justificada per a Erdoğan”, compara Bozarslan.

L'estocada al procés de pau va ser causada per dos esdeveniments. En primer lloc, l'HDP, que havia deixat clar que no faria president Erdoğan, va aconseguir superar el 13% dels vots. Va ser un resultat sensacional, històric, però inacceptable per a l'Estat turc. En segon lloc, i poc després d'aquestes eleccions, el PKK, suposadament, va assassinar dos policies, i l'Estat turc, un dia després i com a represàlia, va bombardejar objectius a Qandil. Això va posar punt final al procés de pau. Llavors, Erdoğan va oficialitzar la seva aliança amb la ultradreta de l'MHP i, de nou, va començar una campanya de criminalització contra el moviment kurd que ha portat milers d'activistes i polítics a les presons, inclosos els antics colidors de l'HDP, Figen Yüksekdağ i Selahattin Demirtaş, aquest últim respectat fins i tot entre els sectors kemalistes.

“Quan parlem dels kurds i la nova geografia, és necessari tornar als temps de Turgut Özal. Ell somiava a ampliar la influència turca fins a Kirkuk o Mossul, ciutats crucials en la ideologia neootomana. Per això, era necessari acceptar la realitat kurda i cooperar amb els kurds, perquè amb ells podrien recuperar el que van perdre en el Tractat de Lausana. Però Özal entenia que primer calia solucionar la causa kurda a Turquia”, recorda l'analista Fehim Taştekin. “Quan es va dur a terme la negociació amb Öcalan a İmralı, es parlava d'aquesta cooperació, ja que també tenia sentit per al somni neootomà d'Erdoğan.

No obstant això, quan es va declarar l'autonomia de Rojava, l'Estat turc va començar a pressionar i les negociacions van col·lapsar-se: Ankara va demanar detenir l'autonomia de Rojava, però Öcalan s'hi va negar: era una línia vermella”, continua.

“L'objectiu del procés de diàleg no era [assegurar] els drets dels kurds de Turquia, sinó el desenvolupament regional, i per això el lema era que els kurds no dividirien Turquia. Tanmateix, quan Erdoğan es va adonar que no obtindria els seus objectius regionals, el procés, que no comptava amb una tercera part involucrada en la negociació ni amb el suport dels Estats Units, va col·lapsar-se”, explica Arzu Yilmaz, professora associada de Polítiques i Relacions Internacionals de la Universitat del Kurdistan-Erbil (*Zanîngeha Kurdistan - Hewlêr*). Yilmaz destaca que Mesûd Barzanî, líder de l'iraquià Partit Democràtic del Kurdistan (*Partiya Demokrat a Kurdistanê* o PDK), també “formava part de l'acord, encara que no hagi aclarit el seu rol”. I afegeix: “El PKK sempre va desconfiar d'aquest procés. Des d'un punt de vista pragmàtic, la milícia volia veure passos positius d'Ankara, abans de respondre. Rojava va ser una prova important per a calibrar la sinceritat de Turquia, que aviat va obrir les seves fronteres a radicals islamistes que principalment atacaven els kurds”.

4. Consolidació de l'HDP

Després de la ruptura del procés de pau, el conflicte entre el PKK i l'Estat turc va entrar en una nova fase: la lluita urbana. Durant més d'un any, les milícies urbanes del PKK van protagonitzar enfrontaments amb les forces de seguretat turques en una desena de ciutats del Kurdistan del Nord. Primer, aquestes milícies urbanes, anomenades YDG-H, van començar a construir trinxeres en barris sencers i a aixecar barricades. Les autoritats no intervenien i la població local es mostrava connivent amb aquestes accions. Durant mesos, es van convertir en l'autoritat en barris de Silopî, Cizîr (en turc Cizre), Geveer (Yüksekova), Nisêbîn (Nusaybin) o Amed. L'Estat turc va deixar fer, i quan va decidir respondre, ho va fer amb la imposició de tocs de queda prolongats, l'eliminació de les milícies kurdes i la destrucció sense contemplació dels barris alçats de les ciutats. Aquesta lluita, un dels capítols més sagnants dels quaranta anys de conflicte, va provocar el desplaçament de més de mig milió de persones. Ara, reconstruïts, alguns barris compten amb avingudes més amples, la qual cosa dificulta un nou alçament popular. Al districte de Sur, al cor d'Amed, la població original ha estat obligada a desplaçar-se cap a altres barris o ciutats. Un nou trauma per al poble kurd.

Aquesta lluita urbana, que va durar entre el juliol del 2015 i el desembre del 2016, va deixar un sabor amarg en part de la comunitat kurda, que, tanmateix, va entendre que s'havia dut a terme amb l'objectiu de protegir els seus drets i els avenços kurds a Síria, amenaçats per la nova política nacionalista d'Erdoğan. Segons Crisis Group, aquesta fase del conflicte es pot donar per finalitzada: els enfrontaments han tornat a les regions remotes i muntanyenques. Des de la ruptura de l'últim procés de pau i fins al novembre del 2022, han mort 6.369 persones: 4.134 militants del PKK, 1.399 membres de les forces de seguretat turques, 226 sense afiliació coneguda i 610 civils.

Actualment, el conflicte al Kurdistan està condicionat per un executiu turc de tall ultradretà que considera que les minories atempten contra la integritat territorial. L'aliança entre l'AKP i l'MHP es va oficialitzar després de la ruptura del procés de diàleg amb el PKK. Aquestes negociacions suposaven un impediment per a l'MHP, formació que rebutja dialogar i que nega la diversitat ètnica d'Anatòlia. En la revàlida electoral de novembre del 2015, Erdoğan va vèncer, i poc després, el juliol del 2016, un cop d'estat fallit va commocionar Turquia. Erdoğan en va sortir victoriós, en va culpar el seu antic aliat, el clergue Fethullah Gülen, i va començar una època repressiva en la qual desenes de milers

de gülenistes van ser purgats en diferents àmbits, com l'educació, la justícia o la seguretat. La repressió es va estendre a totes les veus discordants a través d'una justícia connivent amb el president. Un cas representatiu és el del filantrop Osman Kavala, acusat de promoure les protestes de Gezi, entre d'altres.

El 2017, i sota un clima social incòmode, el Govern va preparar una consulta popular per a aprovar un sistema presidencialista proposat per l'AKP i l'MHP. Malgrat les denúncies d'irregularitats, el sí va sortir victoriós, per un marge escàs. Aquest sistema pretén dinamitar les opcions kurdes d'influir en el Parlament. Tanmateix, i malgrat la demonització constant, l'HDP s'ha mantingut en el 10% i el seu suport es va demostrar essencial perquè, en les últimes eleccions locals, l'opositor CHP —kemalistes— derrotés l'AKP a les principals ciutats de Turquia. Per a desesperació de Devlet Bahçeli, líder de l'MHP, cap sistema sembla aturar la influència kurda creixent al Parlament. Un cop més, l'HDP resultarà essencial de cara a les pròximes eleccions del 2023. De fet, el Govern, a través d'una justícia connivent, considera la possibilitat d'il·legalitzar-lo.

El cas és que, sense els vots kurds, els partits de l'oposició no tenen opció de derrotar Erdoğan, que assegura, en públic, que aquests opositors, sobretot el CHP, traeixen la pàtria i “donen suport al terrorisme”. Tenint en compte l'obertura kurda que ell mateix va dirigir, es tracta d'un discurs populista, però que funciona i serveix per posar de manifest les contradiccions de l'oposició. Com va destacar recentment des de la presó Selahattin Demirtaş, l'oposició es reuneix obertament amb Hûda-Par (branca política de paramilitars kurds col·laboracionistes de l'Estat turc durant els anys noranta) i no amb l'HDP. També és necessari remarcar que aquesta aliança opositora, dirigida pel CHP de Kemal Kılıçdaroğlu, necessita els vots de l'İYİ Parti, una escissió de l'MHP, liderada per Meral Akşener. Sigui com sigui, si l'oposició vol vèncer Erdoğan, haurà d'atraure el vot kurd, si no en la primera, sí en la segona volta de les eleccions; sense deixar de banda els vots panturquistes i nacionalistes de l'oest d'Anatòlia. Una aritmètica complicada que, sense cap mena de dubte, beneficia Erdoğan.

La divisió del kemalisme respecte a la qüestió identitària resulta un element clau. Tots veneren Atatürk i no discuteixen l'orientació prooccidental ni el secularisme de l'Estat, però tenen posicions molt diferents respecte a la importància que atorguen al socialisme, al panturquisme i al nacionalisme. Per això, el CHP té problemes per a proposar solucions al conflicte al Kurdistan: els seus missatges són ambigus i els seus diputats ratifiquen la visió estatal. A més, en ocasions repetides han secundat la iniciativa d'aixecar la immunitat dels parlamentaris kurds.

Erdoğan juga amb aquesta inconsistència de l'oposició i utilitza els recursos de l'Estat per a elevar al debat públic les temàtiques que el beneficien. Controla els temps, a més de la justícia o els mitjans de comunicació, entre d'altres. Tenint en compte que no es pot ocultar la dilatada crisi econòmica de Turquia, que travessa una hiperinflació preocupant, a més del dèficit democràtic evident, el president turc aposta el seu futur polític al caos, a la confrontació amb Grècia o Suècia, i al nacionalisme més primitiu: eleva el perill que suposadament representen les potències internacionals d'Occident i les minories de Turquia. En un món caòtic, condicionat per la guerra a Ucraïna, es presenta davant la gent com un polític necessari, amb un lideratge fort capaç d'aturar l'avanç kurd al nord de Síria.

Sota aquesta atmosfera nacionalista, el rebuig dels opositors anti Erdoğan ha portat al fet que l'HDP es presenti (si se li permet) a les eleccions al costat d'una aliança de petites formacions d'esquerra turca. Prokurd, l'HDP s'adhereix a la ideologia d'Öcalan, però al mateix temps integra diferents corrents marginals i minories oprimides sense representació, com els armenis o els col·lectius LGTBI. Perquè l'HDP no és una còpia del HEP, per molt que hi insisteixi Ankara, sinó una evolució madura i integradora de la via kurda. I és per aquest motiu que actualment és la tercera força política del Parlament turc; domina l'esfera política a les regions kurdes, i és un actor clau en ciutats com Istanbul o Esmirna, fruit dels moviments migratoris de caràcter laboral de mitjan segle XX i de la centenària política repressiva de l'Estat turc.

Annexos

I. Síntesi “islam i turquicitat” i la lluita kemalisme-islamisme

A Turquia, les diferents formacions polítiques que han dominat el Parlament es poden dividir en dues branques: el kemalisme i l'islamisme, amb interseccions híbrides com pot ser l'ultradretà MHP, els votants del qual a vegades s'assemblen al kemalisme arcaic i altres a l'islamisme més anticomunista. Aquests dos corrents, durant la democràcia, han lluitat per cisellar la societat i l'espai públic en concordança amb els seus valors.

La revolució dirigida per Atatürk va lliurar el poder a una part de la societat, la kemalista, en detriment de faccions conservadores de l'Imperi, que van romandre en la perifèria del poder, temoroses de les represàlies d'un règim que s'havia mostrat intransigent amb els opositors. Així, l'espai públic va passar a ser dominat per costums prooccidentals, amb nits de *raki* i *pavyon*, sobretot a les grans ciutats de l'oest d'Anatòlia. Les persones connivents amb el sistema van ascendir laboralment i van integrar el funcionariat i les estructures de poder de l'Estat. Els més afortunats es van convertir en *beyaz türkler*, o turcs blancs, i, al costat de corrents panturcs, van desenvolupar el relat nacionalista de la Turquia moderna. Un relat excloent i reduccionista que nega les minories i omet el llegat de l'Imperi otomà. Sota un sistema propagandista i el lema “*Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet*” (“Una nació, una bandera, una pàtria, un estat”), l'heroïcitat d'Atatürk i la immaculada concepció de la República han esdevingut fets inqüestionables.

Aquesta burgesia va intentar impedir l'ascens dels conservadors, d'aquests anatòlics de les regions remotes, a qui veien com a persones endarrerides. No obstant això, i malgrat les operacions militars i el llegat d'Atatürk, la realitat demogràfica va anar imposant-se: els partits conservadors van vèncer en les primeres eleccions lliures (1950) —guanyades per Adnan Menderes— i van anar recuperant terreny en l'àmbit burocràtic. Durant la dècada dels anys setanta, els ordes religiosos es movien amb llibertat i tenien un poder social evident, ja no sols a Anatòlia, sinó a les grans ciutats de l'oest. Mehmet Zahid Kotku, llavors cap de l'orde *iskenderpaşa*, mestre dels polítics Turgut Özal i Necmettin Erbakan, va ser el gran representant d'aquest ascens. El seu objectiu era controlar el poder polític per a imposar després els seus valors a la societat.

Aquests poders conservadors van acabar penetrant en les entranyes de l'Estat després del cop de 1980. Durant aquesta època, a més, es va consolidar la síntesi identitària entre islam i turquicitat, un element clau en els ordes religiosos i el moviment de l'islam polític turc: l'islam és la precondició *sine qua non* per a ser turc, i sense els turcs, l'islam no podrà ressorgir com ho va fer durant l'Imperi otomà.

Aquesta síntesi havia començat a expandir-se en el segle XIX, amb el sultà Abdülhamit II, quan les minories de l'Imperi van començar a ser vistes com a quintacolumnistes. El sultà va recórrer a l'islam com a element aglutinador identitari i amb l'objectiu d'evitar els moviments secessionistes entre les poblacions de l'Orient Mitjà. No ho va aconseguir, i el component religiós va

quedar en un segon pla quan es va produir la revolució dels Joves Turcs i es va instaurar la República d'Atatürk. El fundador i "pare dels turcs" no va erradicar el component islàmic de la identitat turca, sinó que el va contenir i el va adaptar a la identitat moderna, sabedor que era impossible eliminar de soca-rel les estructures feudals i religioses d'Anatòlia. Atatürk sabia que necessitava temps, dècades d'adoctrinament, per a conformar una identitat turca moderna, i per això va il·legalitzar els ordes religiosos. Els esdeveniments, però, van accelerar la transició democràtica i l'auge progressiu de la part conservadora del país, en la qual no va calar la revolució kemalista.

"Atatürk va il·legalitzar els ordes perquè en va comprendre el poder. El que no va preveure va ser que [aquests ordes] es connectarien, a partir dels anys seixanta, amb la ideologia dels Germans Musulmans, i que durant els anys vuitanta el conflicte amb l'URSS provocaria, com a oposició al comunisme, el suport dels Estats Units als grups islamistes a Turquia, al Pakistan i a l'Afganistan", explicava l'any 2018 Svante E. Cornell, director de l'Institute for Security & Development Policy. Cornell subratllava la relació entre l'islam i la turquicitat d'Atatürk: "Va cometre el mateix error que Jinnah al Pakistan: van creure que podrien construir una nació sobre la base d'una identitat musulmana mentre es modernitzava el país a l'estil europeu. A Turquia, des de principis de segle XX, quan l'Estat va entrar en pànic per la pèrdua de territoris, es va decidir que, per a ser un ciutadà fiable, calia ser musulmà i turc, ja que se sospitava d'altres minories. El problema és que així es va obrir la porta als qui emfatitzaven la identitat islàmica".

La intervenció dels militars el 1997 —que van fer dimitir Necmettin Erbakan— tenia com a objectiu limitar l'auge dels poders conservadors que, des d'Adnan Menderes, havien començat a penetrar en les estructures de l'Estat. Era massa tard, i quan l'AKP de Recep Tayyip Erdoğan va guanyar les eleccions l'any 2002, aquesta síntesi (islam i turquicitat) ja estava instaurada dins de l'àmbit burocràtic, i els ordes religiosos ja dominaven esferes importants de la societat. La confraria de Fethullah Gülen, el clergue acusat d'orquestrar el cop d'estat fallit del 2016, havia començat a expandir-se des d'abans dels anys vuitanta, gràcies a la captació de feligresos a través d'organitzacions educatives i centres caritatius. Aquest és un orde elitista que selecciona els més capacitats i els adoctrina perquè, més tard, s'integrin en les artèries de l'Estat. Per això Erdoğan es va referir al gülenisme, en el seu moment, com a "Estat paral·lel".

A través de farses judicials com els casos Ergenekon i Balyoz, Erdoğan i Gülen van purgar els estaments militars i socials connivents amb el kemalisme radical. El poder de Gülen va créixer tant que el mateix Erdoğan va començar a témer-lo. La guerra pública va esclatar quan el Govern va decidir clausurar les organitzacions educatives de Gülen, la seva arma principal d'adoctrinament i prestigi, i el clergue va respondre amb la publicació d'uns enregistraments que destapaven la corrupció en les altes esferes de l'AKP. L'any 2016 Erdoğan va acusar Gülen d'estar darrere del cop d'estat i va començar a purgar els gülenistes i a repartir entre els seus acòlits les immenses esferes

de poder que atresorava el seu antic aliat, especialment en l'àmbit de la justícia, la seguretat i l'educació.

Aquesta lluita intestina dins de l'islamisme turc reflecteix un canvi en la balança del poder a Turquia. Els temors d'Atatürk tenien fonament, i, en un canvi progressiu, els islamistes han sabut esperar fins a ser prou poderosos per a emprendre la seva revolució. Així, Erdoğan qüestiona el kemalisme i amplia el relat històric fins a l'Imperi otomà, mentre perfila l'espai públic d'acord amb els valors religiosos de la "Nova Turquia".

II. Geopolítica i actors kurds principals

El conflicte entre el PKK i l'Estat turc està condicionat per les decisions dels actors regionals, principalment Síria, l'Iraq, l'Iran i Israel; i internacionals: Rússia i els Estats Units, així com per les dinàmiques internes dels kurds, dominades per les formacions kurdoiraquianes de la Unió Patriòtica del Kurdistan (*Yekîtiya Nîştimanî ya Kurdistanê* o UPK), comandada pel clan de Jalal Talebanî —ja mort—, i el Partit Democràtic del Kurdistan (*Partiya Demokrat a Kurdistanê* o PDK), del clan de Mesûd Barzanî.

La caòtica situació geopolítica a l'Orient Mitjà està condicionada, entre d'altres, per les relacions internes tibants entre formacions kurdes. Les seves diferències es reflecteixen a Síria i, amb més força, a l'Iraq, on continua latent l'enemistat entre la UPK i el PDK, les dues formacions que van lliurar la guerra civil kurda a principis dels anys noranta. La UPK controla les regions de Süleymaniye i Kirkuk i el PDK les d'Erbil i Dohuk. La rivalitat és tal que l'exèrcit kurd, els peixmergues, està dividit per faccions. Entremig s'hi troba el PKK, un actor exogen, procedent de Turquia. El seu avenç a la regió és evident: el seu pensament i les seves formacions polítiques compten amb el suport majoritari de la població a Síria i Turquia, i a l'Iraq és un actor cada dia més important, ja que, amb el seu discurs democràtic, repta les estructures tribals de la UPK i el PDK. Enfrontat amb el clan dels Barzanî —secundat per l'Estat turc—, les relacions entre el PKK i la UPK —clan dels Talebanî— són interessades. "La UPK tem el PKK, ja que quan el PKK arriba a una àrea, transforma amb facilitat la gent. Això suposa una amenaça per als Talebanî, però decideixen col·laborar amb el PKK per a equilibrar la seva relació amb Barzanî i amb l'objectiu de pressionar el PDK. Per això, la UPK mira a l'Iran, a Bagdad i al PKK", apunta Fehim Taştekin.

En una regió canviant i desolada per les guerres des de la dècada dels vuitanta, els kurds de l'Iraq, secundats pels Estats Units, van saber aprofitar el moment i, des del 2005 —després del derrocament de Saddam Hussein— gaudeixen de l'autonomia del Govern Regional de Kurdistan (GRK). El 2017, no obstant això, després d'un polèmic referèndum d'independència sense suport internacional, Bagdad va iniciar una ofensiva en la qual va arrabassar ràpidament als kurds el control de diversos territoris en disputa, incloses regions de Kirkuk. Això va evidenciar la volatilitat d'una regió plagada d'actors internacionals amb interessos enfrontats. "Els Estats Units necessiten el suport dels kurds; són essencials per a contenir l'Iran a Bagdad, i igual que Israel, volen un PDK fort que cooperi amb Turquia. Ha d'haver-hi un equilibri a la regió i ha de ser creat de manera conjunta per kurds i turcs, però el pla dels Estats Units no està sortint bé: les accions de Turquia estan afeblint el Kurdistan", apunta Taştekin.

Si bé des de fa dècades Turquia ataca les posicions del PKK a Qandil, en els últims anys les forces de seguretat turques han penetrat amb major assiduitat a la regió fronterera, hi han establert noves bases militars i han tallat les rutes d'accés a Anatòlia de la guerrilla, que ha mobilitzat bona

part dels seus efectius als conflictes a l'Iraq i a Síria. Per això, apunta Human Rights Watch (HRW), la majoria de les operacions militars de Turquia no estan desenvolupant-se a Anatòlia, sinó a l'Iraq i al nord-est de Síria, fet que fa més profunda la crisi humanitària derivada de la guerra.

Turquia s'ha convertit en el gran escull per a la unitat kurda a l'Orient Mitjà, que està sent posada a prova a Síria i a l'Iraq, aquest últim país commocionat per quatre dècades de guerres que han provocat una inestabilitat que bé podria contagiar-se al GRK. “Després de trenta anys, les bases turques a l'Iraq s'expandeixen, superen les 50, i ningú pot fer-hi res; no hi ha un poder central fort, i els kurds, el PDK, per raons econòmiques, polítiques i de supervivència, cooperen amb Turquia, que ha expandit la seva àrea de control. I Erdoğan ha estat clar: vol una zona de seguretat de Hatay a Qandil”, afegeix Taştekin sobre Turquia, país que posseeix, no es pot oblidar, el segon exèrcit més nombrós de l'OTAN.

A Síria, els kurds compten a Rojava amb el suport dels Estats Units, però el món és ara multipolar, i, a més, Turquia és un aliat clau per a Washington, que al·lega en públic que les Forces Democràtiques Sirianes (SDF), integrades per diferents milícies i grups ètnics, no són el mateix que el PKK. Turquia no ho accepta i insisteix que vol crear una franja de seguretat de 30 quilòmetres d'ample que vagi des de Hatay a Qandil: és a dir, vol blindar tota la davantera sud d'Anatòlia. Amb aquest objectiu, Ankara ha dut a terme diverses operacions militars que han permès que milícies islamistes aliades controlin regions com Idlib (últim nucli de resistència gihadista contra Al-Assad) i Afrin, on s'està duent a terme una política de canvi demogràfic. No obstant això, Erdoğan és més ambiciós i actualment pressiona Rússia —el garant d'Al-Assad— i els Estats Units per a obtenir la llum verda i poder actuar. No la té, de moment: Rússia li demana que negociï amb al-Assad, per a així expulsar els Estats Units de la zona i acabar amb l'autonomia prokurda de Rojava. Els Estats Units, d'altra banda, ja han recordat a Erdoğan que són aliats de l'OTAN i l'han advertit que no avanci a l'est del riu Eufrates, controlat ja per Washington.

“Rússia li demana a Erdoğan crear aquesta franja en col·laboració amb el règim d'Al-Assad. Podria ser una nova pàgina que acabi en uns nous acords d'Adana [pels quals, el 1998, Damasc es va comprometre a posar punt final al suport que donava al PKK]. La víctima seria l'autonomia kurda. Però no estic segur que Al-Assad estigui preparat per a fer aquest pas: coneix les intencions turques i en desconfia; Turquia té tropes a Síria i no hi ha cap agenda per a retirar-les”, explica Taştekin, que analitza els avanços del conflicte a Síria en el seu canal de YouTube i en els mitjans de comunicació *Gazete Duvar* i *Al-Monitor*. “S'estima que hi ha més de 20.000 unitats de forces turques al nord de Síria. És un nombre alt, i crec que les bases militars turques s'hi quedaran i seran legitimades per una nova versió dels acords d'Adana. No crec que Moscou s'hi oposi i Damasc no té força per a imposar-se. La presència de bases militars satisfà a tothom, també als Estats Units, ja que Turquia és part de l'OTAN”, considera Arzu Yilmaz, autora del llibre *Atruştan Maxmur'a*.

III. Cronologia

1919-1923 Després de la Primera Guerra Mundial, les potències colonialistes continuen intentant prendre territori a l'Imperi otomà. Els turcs, dirigits per Mustafa Kemal, *Atatürk*, aconsegueixen derrotar-les el 1922. Un any més tard se signa el Tractat de Lausana i la comunitat internacional reconeix la sobirania dels turcs sobre Anatòlia. El 29 d'octubre de 1923 s'instaura la República de Turquia.

1925 El poble kurd no obté drets a la nova República de Turquia i comença una dècada de rebel·lions regionals que seran reprimides per l'Estat turc.

1938 Mor Atatürk, el fundador de la República de Turquia.

1950-1960 El conservador Partit Demòcrata venç en les tres primeres eleccions democràtiques de Turquia. Adnan Menderes, el seu líder, serà executat pels militars després del cop d'estat del 1960.

1961-1971 İsmet İnönü, del kemalista Partit Republicà del Poble (CHP), es converteix en primer ministre. El 1965, Süleyman Demirel, del conservador Partit de la Justícia, ascendeix al càrrec. El poble kurd comença a alçar la seva veu a través del Partit dels Treballadors de Turquia (TIP) i a mirar els avenços a l'Iraq del revolucionari kurd Mustafa Barzanî. El 1971 es produeix un nou cop d'estat.

1974-1980 Època de governs inestables encapçalats per Bülent Ecevit, del CHP, i Süleyman Demirel. El 1978 neix el Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK).

1980 Kenan Evren dirigeix un cop d'estat que erradica l'esquerra a Anatòlia.

1983 Turgut Özal, líder del conservador-liberal Partit de la Pàtria (*Anavatan Partisi*), venç en les primeres eleccions des del cop d'estat.

1984 Primer atemptat del PKK a Turquia.

1990 Neix el Partit Popular Laborista (HEP), primera experiència política prokurda.

1997 Cop d'estat postmodern que acaba amb el mandat de l'islamista Necmettin Erbakan.

1999 Abdullah Öcalan, líder del PKK, és detingut a Kenya i traslladat a Turquia, on roman empresonat a la presó-illa d'İmralı.

2002-present El Partit de la Justícia i el Desenvolupament (AKP) de Recep Tayyip Erdoğan controla el poder de manera ininterrompuda. El 2009 s'inicien les converses a Oslo amb el PKK i es posa en marxa l'obertura kurda. Entre el 2013 i el 2015 es produeix el procés de diàleg entre l'Estat turc i el PKK. El 2016, Erdoğan pateix un cop d'estat fallit.

2023 Centenari de la fundació de Turquia.